

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE
DES DROITS DE L'HOMME

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΤΕΥΧΟΣ ΘΕΜΑΤΙΚΟ
Η ελληνική μειονότητα
στην Τουρκία

75

2018

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η υπόδειξη ειδικών μέτρων από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την εκτέλεση των αποφάσεών του

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ

Διάγραμμα

- I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.*
- II. Επισκόπηση της «πολύπλευρης» υποχρέωσης για συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ.*
- III. “Restitutio in integrum”.*
- IV. Η επίδραση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.*
- V. Υποχρέωση των κρατικών οργάνων για την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.*
- VI. Άρθρο 46: Υποδείξεις του ΕΔΔΑ για ατομικά και γενικά μέτρα.*
- VII. Καταληκτικές παρατηρήσεις.*

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.

ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΦΑΝΕΣ ότι η έγκαιρη και πλήρης εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ ή Δικαστήριο) είναι υψίστης σημασίας για τη διατήρηση και την ενίσχυση της αξιοπιστίας του συστήματος που εγκαθιδρύει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ ή Σύμβαση), αφού συνεισφέρει αποφασιστικά στην αποτελεσματική νομική προστασία των θυμάτων των παραβιάσεων καθώς και στην πρόληψη μελλοντικών παραβιάσεων παρόμοιας φύσεως.

Ο ρόλος του ΕΔΔΑ στην εκτέλεση των αποφάσεών του έχει αρχίσει πρόσφατα να γίνεται ολοένα και πιο ενεργός σε σχέση με την παραδοσιακή δυστική άποψη. Σύμφωνα με την εν λόγω άποψη, οι αποφάσεις του Δικαστηρίου είναι αναγνωριστικές και εναπόκειται στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης να επιλέγουν τα μέσα για την

Ο Δρ. Κώστας Παρασκευά είναι επίκουρος καθηγητής Δημοσίου Δικαίου στο Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Κύπρου, Δικηγόρος Κύπρου και Μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT).

εφαρμογή τους στα πλαίσια της εθνικής έννομης τάξης τους¹. Ο ρόλος του Δικαστηρίου έχει γίνει πιο έντονος, όπως προκύπτει από την πρακτική του Δικαστηρίου, να κάνει αναφορά στο Άρθρο 46 της Σύμβασης στις αποφάσεις του² και να παραθέτει το σκεπτικό του κάτω από την πρώτη παράγραφο του εν λόγω άρθρου, παρόλο που οι αποφάσεις παραμένουν καταρχήν αναγνωριστικές³.

Σύμφωνα με το Άρθρο 46 της ΕΣΔΑ, «Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι». Αυτή είναι μια δεσμευτική υποχρέωση για τα κράτη μέλη, η οποία πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των γενικών αρχών του δημοσίου διεθνούς δικαίου.

Πέραν από τις αποφάσεις επί του παραδεκτού των προσφυγών που κατατίθενται ενώπιον του ΕΔΔΑ, το Δικαστήριο εκδίδει αναγνωριστικές αποφάσεις για το κατά πόσο μια συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη των κρατικών οργάνων ή αρχών παραβιάζει τις διατάξεις της ΕΣΔΑ. Η απόφαση του ΕΔΔΑ, με την οποία διαπιστώνεται η παραβίαση από το καθ' ου κράτος μίας ή περισσότερων διατάξεων της Σύμβασης επιβάλλει μια σειρά υποχρεώσεων για το εν λόγω κράτος.

Οι απορρέουσες υποχρεώσεις για το καταδικασθέν κράτος από το τυπικό δεδικασμένο μίας απόφασης προσδιορίζονται επακριβώς με το διατακτικό της. Σύμφωνα με το Άρθρο 41 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο μπορεί, εφόσον η επαναφορά στην προτέρα κατάσταση (*restitutio in integrum*) είναι νομικά ή πραγματικά αδύνατη, να επιδικάσει αποζημίωση υπό τη μορφή της «δίκαιης ικανοποίησης» στον προσφεύγοντα για χρηματική και μη χρηματική βλάβη⁴.

1. *Airey v. Ireland*, N° 6289/73 08/10/1979, par. 26, «δεν συνιστά λειτουργία του Δικαστηρίου, να υποδεικνύει πόσο μάλλον να απαγορεύει ποια μέτρα πρέπει να ληφθούν».

2. L.-A. SICILIANOS, “*The Role of the European Court of Human Rights in the Execution of its own Judgments*”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, pp. 285-315.

3. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, “*The execution of the judgments of the European Court of Human Rights: Towards a Non-Coercive and Participatory Model of Accountability*”, *Heidelberg Journal of International Law*, Vol. 69, N° 3, 2009, p. 475.

4. Βλέπε για παράδειγμα: O. ICHIM, *Just Satisfaction Under the European Convention on Human Rights*, Cambridge University Press, 2015; J. P. COSTA, “*The Provision of Compensation Under Article 41 of the European Convention on Human Rights*”, in (eds) DUNCAN FAIRGRIEVE/MADS ANDENAS/JOHN BELL, *Tort liability of public authorities in comparative perspective*, British Institute of International and Comparative Law, London 2002, pp. 3-16.

Ως θεραπεία για το ουσιαστικό δεδικασμένο θεωρείται η διακοπή της συνεχιζόμενης, κατά την έκδοση της απόφασης, παραβίασης των διατάξεων της Σύμβασης και η λήψη των θετικών αυτών μέτρων που θα εγγυηθούν την μη επανάληψή της σε βάρος, καταρχήν, του προσφεύγοντος. Προκειμένου να εξαλειφθεί η υποχρέωση συμμόρφωσης με το ουσιαστικό δεδικασμένο, αναγνωρίζεται στο κράτος ένα ευρύ «περιθώριο εκτίμησης», μεγάλη δηλαδή δυνατότητα και ευχέρεια στην επιλογή των κατάλληλων μέσων σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας⁵. Πρόκειται, επομένως, για υποχρέωση ορισμένου ή συγκεκριμένου «αποτελέσματος», το οποίο επιτυγχάνεται μέσω των οποιωνδήποτε μέτρων κρίνει ενδεδειγμένα το καταδικασθέν κράτος. Έτσι, επαφίεται στο καθ' ου κράτος να επιλέξει τα κατάλληλα ατομικά και γενικά μέτρα στην εσωτερική του έννομη τάξη, την οποία είναι σε θέση να γνωρίζει καλύτερα από το ΕΔΔΑ, προκειμένου να συμμορφωθεί με την εις βάρος του καταδικαστική απόφαση.

Τα ατομικά μέτρα έχουν διαφορετικό σκοπό από τα γενικά. Τα ατομικά μέτρα συνδέονται με τις ατομικές παραβιάσεις της Σύμβασης και στοχεύουν να προστατεύσουν το προσωπικό συμφέρον του προσφεύγοντα, επαναφέροντάς τον στην κατάσταση που ήταν πριν από την παραβίαση των δικαιωμάτων του (*status quo ante*). Αντίθετα, τα γενικά μέτρα έχουν σαν σκοπό να θεραπεύσουν την ελαττωματική κατάσταση όχι μόνο για τον προσφεύγοντα αλλά για όλους εκείνους που βρίσκονται σε παρόμοια θέση με τον προσφεύγοντα. Υπό αυτή την έννοια, αφενός μεν αποσκοπούν στην αποτροπή μαζικών παραβιάσεων της Σύμβασης, αφετέρου δε επιδιώκουν να αποσυμφορήσουν το πινάκιο του ΕΔΔΑ, υποδεικνύοντας στα κράτη μέλη να επιλύσουν τα διαρθρωτικά και συστημικά τους προβλήματα, έτσι ώστε να αποθαρρύνουν τους προσφεύγοντες με επαναλαμβανόμενες υποθέσεις από το να καταλήξουν στο Στρασβούργο.

II. Επισκόπηση της «πολύπλευρης» υποχρέωσης για συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

Οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ (αυτές δηλαδή στις οποίες το ΕΔΔΑ προβαίνει σε εύρημα παραβίασης τουλάχιστον ενός δικαιώματος της Σύμβασης) επιβάλλουν τις ακόλουθες τρεις κατηγορίες υποχρεώσεων στο καθ' ου κράτος: να λάβει μέτρα προκειμένου να μπει τέλος στην παραβίαση, να υιοθετήσει γενικά μέτρα για τον τερματισμό παρόμοιων παραβιάσεων και την αποτροπή μελλοντικών, καθώς και να αποκαταστήσει τα επηρεαζόμενα μέρη για την παραβίαση προκειμένου να αποκαταστήσει στο μέτρο του

5. Βλέπε για παράδειγμα: High Level Conference on the future of the European Court of Human Rights, Brighton Declaration (20 April 2012) at http://www.echr.coe.int/Documents/2012_Brighton_FinalDeclaration_ENG.pdf.

δυνατού την κατάσταση που υπήρχε πριν από την παραβίαση (*restitutio in integrum*). Συνεπώς, η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ συνιστά ένα «πολύπλευρο έργο»⁶ και οι υποχρεώσεις του κράτους ξεπερνούν κατά πολύ την απλή υποχρέωση για καταβολή αποζημιώσεων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μια απόφαση με την οποία το ΕΔΔΑ διαπιστώνει παραβίαση της ΕΣΔΑ, επιβάλλει στο καθ' ου κράτος τη νομική υποχρέωση όχι μόνο να πληρώσει στους ενδιαφερόμενους τα ποσά που επιδικάστηκαν ως δίκαιη ικανοποίηση, αλλά και να επιλέξει, υπό την εποπτεία της Επιτροπής Υπουργών, τα γενικά ή/και ανάλογα με την περίπτωση, τα ατομικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν στην εσωτερική έννομη τάξη του, για να θέσει ένα τέλος στην παραβίαση που διαπιστώθηκε από το ΕΔΔΑ και να αποκαταστήσει στο μέτρο του δυνατού τις επιπτώσεις⁷. Όπως γίνεται αντιληπτό, αν οι συνέπειες της διεθνούς ευθύνης του καθ' ου κράτους που βρέθηκε να παραβιάζει την ΕΣΔΑ, συρρικνώνονταν στην απλή καταβολή του ποσού της δίκαιης ικανοποίησης τότε θα γίνονταν λόγος για «χρηματική αποτίμηση» των παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων κάτι που θα προσέκρουε ασφαλώς στη λογική και τους σκοπούς της Σύμβασης.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, όποτε η επαναφορά στην προτέρα κατάσταση (*restitutio in integrum*) είναι, είτε *de jure* είτε *de facto* αδύνατη, το καθ' ου κράτος μπορεί να προσφέρει μόνο μερική επανόρθωση σύμφωνα με το Άρθρο 41. Ως εκ τούτου, εναπόκειται στο ΕΔΔΑ να επιδικάσει στον προσφεύγοντα δίκαιη ικανοποίηση⁸. Σε περίπτωση που το ΕΔΔΑ κρίνει αναγκαίο την επιδίκαση ποσού δίκαιης ικανοποίησης, είναι καθήκον του καθ' ου κράτους να πληρώσει στον προσφεύγοντα το σχετικό ποσό. Η δίκαιη ικανοποίηση που επιδικάζεται από το ΕΔΔΑ υπό την έννοια του Αρθρου 41 της ΕΣΔΑ περιλαμβάνει χρηματική αποζημίωση για ηθική και χρηματική ζημία καθώς και αποζημίωση των εξόδων και δαπανών. Σήμερα, το ΕΔΔΑ επιδικάζει αυτόματα τόκο υπερημερίας για το

6. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, 2nd Edition, Human Rights Files, N° 19, (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008) p. 10. Βλέπε επίσης της Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών, CM/Rec(2008)2, «για την αποτελεσματική εσωτερική ικανότητα για ταχεία εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» που υιοθετήθηκε από την επιτροπή Υπουργών στις 6 Φεβρουαρίου 2008.

7. Βλέπε για παράδειγμα *Scozzari and Giunta v. Italy*, N°s 39221/98 & 41963/98, [GC] 13/07/2000, par. 249.

8. J. P. COSTA, “*The Provision of Compensation Under Article 41 of the European Convention on Human Rights*”, in (eds) DUNCAN FAIRGRIEVE/MADS ANDENAS/JOHN BELL, *Tort liability of public authorities in comparative perspective*, British Institute of International and Comparative Law, London 2002, p. 6.

χρονικό διάστημα μεταξύ της απόφασης και της πραγματικής καταβολής του καθορισμένου ποσού. Έτσι, ο τόκος έχει καταστεί αναπόσπαστο μέρος της δίκαιης ικανοποίησης⁹.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι, το ποσό της δίκαιης ικανοποίησης μέχρι πρόσφατα συνιστούσε το μοναδικό μέτρο που το ΕΔΔΑ μπορούσε να διατάξει εναντίον του καταδικασθέντος κράτους για παραβίαση της Σύμβασης. Η διαταγή για πληρωμή του ποσού δίκαιης ικανοποίησης προσδίδει στην απόφαση του ΕΔΔΑ την αξία απόφασης που διατάζει εκτέλεση, σε αντίθεση με την κλασική μορφή της αναγνωριστικής απόφασης. Έχει υποστηριχθεί ότι πρόκειται για υποχρέωση που επιβάλλεται στο καθ' ου κράτος, η οποία είναι ικανή για άμεση και σαφή εκπλήρωση¹⁰.

Ωστόσο, από την πρακτική που ακολουθεί το ΕΔΔΑ, σε σχέση με την εφαρμογή του Άρθρου 41 της ΕΣΔΑ, προκύπτει ότι το ΕΔΔΑ αρκετά συχνά δεν επιδικάζει κανένα ποσό αποζημίωσης. Στην πραγματικότητα, το ΕΔΔΑ συχνά δηλώνει μόνο, χωρίς να δίδει οποιεσδήποτε εξηγήσεις και χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις εθνικές δυνατότητες για αποκατάσταση, ότι το εύρημα παραβίασης της ΕΣΔΑ από μόνο του συνιστά επαρκή ικανοποίηση σε υποθέσεις όπου η ζημία είναι μη χρηματικής φύσεως¹¹. Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι γενικά οι επιδικάσεις αποζημιώσεων είναι σχετικά χαμηλές σε σύγκριση με τις αποζημιώσεις που επιδικάζουν τα εθνικά δικαστήρια πολλών κρατών μελών. Αυτό οφείλεται πιθανότατα σε μια γενικά αποδεκτή άποψη σύμφωνα με την οποία η πρωταρχική θεραπεία στο Στρασβούργο είναι αυτό το ίδιο το εύρημα παραβίασης της Σύμβασης¹².

Αυτή η παραδοσιακή προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η κύρια θεραπεία στο Στρασβούργο είναι το εύρημα παραβίασης της ΕΣΔΑ, έχει αρκετά συχνά προκαλέσει επικρίσεις από το εσωτερικό του ΕΔΔΑ. Ο δικαστής *Bonello* ήταν ιδιαίτερα καυστικός στη μερικώς δυστάμενη γνώμη του στην υπόθεση *Aquilina v. Malta*¹³, όπου τόνισε ότι

9. J. POLAKIEWICZ, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*”, in R. BLACKBURN/J. POLAKIEWICZ, *Fundamental Rights in Europe*, Oxford University Press, 2001, p. 64.

10. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, 2nd Edition, Human Rights Files, N° 19, (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008) p. 10.

11. T. BARKHUYSEN/M. VAN EMMERIK, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*”, in T. CHRISTOU/J. RAYMOND (eds), *European Court of Human Rights- Remedies and Execution of Judgments*, The British Institute of International and Comparative Law, 2005, p. 4.

12. P. LEACH, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, 2005, p. 397.

13. *Aquilina v. Malta*, N° 25642/94 [GC], 29/04/1999.

είναι «εντελώς ανεπαρκές και απαράδεκτο το γεγονός ότι το Δικαστήριο θα πρέπει να «ικανοποιήσει» το θύμα μιας παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων με μια απλή ανακοίνωση ενός νομικού ιδιώματος».

Η έκδοση ατομικών μέτρων προς όφελος του προσφεύγοντα μπορεί να είναι αναγκαία προκειμένου να διασφαλιστεί ότι αυτός θα τεθεί, στο μέτρο του δυνατού, στην ίδια κατάσταση που αυτός ή αυτή απολάμβανε πριν από την παραβίαση της ΕΣΔΑ. Τα μέτρα αυτά μπορεί να συνεπάγονται, για παράδειγμα, την ανάγκη να τεθεί ένα τέλος, αν είναι δυνατόν με αναδρομική ισχύ, σε μια παράνομη κατάσταση.

Επιπλέον, τα κράτη ενδεχομένως να πρέπει να προβούν στη λήψη γενικών μέτρων, όπως την τροποποίηση εθνικής νομοθεσίας, με απώτερο σκοπό να αποτραπούν περαιτέρω παραβιάσεις παρόμοιας φύσεως. Θα ήταν αντίθετο με τη λογική της ΕΣΔΑ, εάν ένα κράτος, μετά από εύρημα παραβίασης εναντίον του σε μια συγκεκριμένη υπόθεση, αυτό να προβαίνει στη λήψη διορθωτικών μέτρων μόνο υπέρ του προσφεύγοντος χωρίς να εξαλείψει τα αίτια της διαπιστωθείσας παραβίασης¹⁴. Μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε ασφαλώς να οδηγήσει σε επανάληψη παρόμοιων παραβιάσεων και στην καταχώριση παρόμοιων προσφυγών ενώπιον του ΕΔΔΑ, χωρίς την τροποποίηση της επίμαχης νομοθεσίας ή πρακτικής που αποτελεί την αιτία της παραβίασης για να επέλθει εναρμόνιση με την ΕΣΔΑ, όπως έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ¹⁵.

Θα πρέπει να είναι σαφές ότι η υποχρέωση που προκύπτει για το καθ' ου κράτος, από τη διαπίστωση της παραβίασης της ΕΣΔΑ, είναι η εξάλειψη της αιτίας ή των αιτιών της παραβίασης προκειμένου να αποτραπεί η επανάληψή της¹⁶. Ως εκ τούτου, οι μεταγενέστερες προσφυγές, το παράπονο των οποίων προκύπτει από τις ίδιες συνθήκες, θα πρέπει να θεωρούνται ως πρόβλημα της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Η υποχρέωση των κρατών να υιοθετήσουν γενικά μέτρα, σαν αποτέλεσμα της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, είναι στενά συνυφασμένη με το Άρθρο 46 της ΕΣΔΑ και με την υποχρέωση να μην επαναληφθεί η παραβίαση¹⁷.

14. P. LEUPRECHT, “*The Execution of Judgments and Decisions*”, in (eds) R. ST. J. MACDONALD/F. MATCHER/H. PETZOLD, *The European System for the Protection of Human Rights*, 1993, p. 794.

15. Ibid, p. 794.

16. L. WILDHABER, “*The European Court Human Rights in Action*”, *Ritsumeikan Law Review*, N° 21, 2004, p. 90.

17. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, Human Rights Files N° 19, 2002, p. 20.

III. “*Restitutio in integrum*”.

Η καταδικαστική απόφαση επιβάλλει στο καθ’ ου κράτος τη νομική υποχρέωση να θέσει τέλος στην παραβίαση και να αποκαταστήσει τις συνέπειές της, έτσι ώστε να αποκατασταθεί όσο το δυνατόν περισσότερο η κατάσταση που επικρατούσε πριν από την παραβίαση, δηλαδή να επιτευχθεί επαναφορά στην προτέρα κατάσταση (*restitutio in integrum*). Το καθ’ ου κράτος, υπό την εποπτεία της Επιτροπής Υπουργών¹⁸, που αποτελεί το πολιτικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης, παραμένει ελεύθερο να επιλέξει τα μέσα με τα οποία θα εκπληρώσει τη νομική υποχρέωση που υπέχει κάτω από το Άρθρο 46 της ΕΣΔΑ, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέσα αυτά είναι συμβατά με τα συμπεράσματα που παρατίθενται στην απόφαση του Δικαστηρίου¹⁹.

Η αποκατάσταση που προβλέπεται σύμφωνα με το Άρθρο 41²⁰, έχει σαν βασικό σκοπό να θέσει τον προσφεύγοντα όσο το δυνατόν πιο κοντά στη θέση που θα βρισκόταν σε περίπτωση που η παραβίαση δεν είχε λάβει χώρα²¹. Στην υπόθεση *Papamichalopoulos v. Greece*, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι «μια απόφαση με την οποία το Δικαστήριο διαπιστώνει παραβίαση της Σύμβασης επιβάλλει στο καθ’ ου κράτος τη νομική υποχρέωση να θέσει τέλος στην παραβίαση και να αποκαταστήσει τις συνέπειές της με τέτοιο τρόπο ώστε να αποκατασταθεί όσο το δυνατόν περισσότερο η κατάσταση που υπήρχε πριν από την παραβίαση»²². Με βάση το Άρθρο 41, η *restitutio in integrum*, απαιτείται μόνο στο βαθμό που αυτή είναι δυνατή σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο του καθ’ ου κράτους²³.

18. Σε περίπτωση που μια καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ καταστεί οριστική, το καθ’ ου κράτος οφείλει να ενημερώσει ή/και να εξηγήσει για τα μέτρα που έλαβε προς το σκοπό της εκτέλεσης της απόφασης στην Επιτροπή Υπουργών, η οποία συνεδριάζει τέσσερις φορές το χρόνο (Μάρτιο, Ιούνιο, Σεπτέμβριο και Δεκέμβριο) σε επίπεδο μονίμων αντιπροσώπων των κρατών μελών.

19. Βλέπε για παράδειγμα *Scozzari and Giunta v. Italy*, N° 39221/98 and 41963/98, 13/07/2000, par. 249.

20. Η πρώτη απόφαση στην οποία το Δικαστήριο έχει επιδικάσει δίκαιη ικανοποίηση σύμφωνα με το πρώην Άρθρο 50 της ΕΣΔΑ ήταν στην υπόθεση *De Wilde, Ooms and Vrsyp v. Belgium*, Nos. 2832/66, 2835/66 & 2899/66, 10/03/1972, όπου στην παράγραφο 20 σημείωσε τα ακόλουθα: «Όπου οι συνέπειες της παραβίασης είναι δυνατόν να εξαλειφθούν μόνο εν μέρει, η επιδίκαση της «δίκαιης ικανοποίησης» απαιτεί όπως (i) το Δικαστήριο έχει διακριβώσει ότι μια απόφαση ή ένα μέτρο που λαμβάνεται από μια αρχή ενός Συμβαλλόμενου Μέρους βρίσκεται σε σύγκρουση με υποχρέωση που απορρέει από τη [...] Σύμβαση, (ii) υπάρχει ένα ζημιωθέν μέρος, (iii) το Δικαστήριο κρίνει αναγκαία την επιδίκαση «δίκαιης ικανοποίησης».

21. *Piersack v. Belgium*, N° 8692/79, 26/10/1984, paras. 15-16.

22. *Papamichalopoulos and Others v. Greece*, N° 14556/89, 31/10/1995, par. 34.

23. *Papamichalopoulos and Others v. Greece*, N° 14556/89, 31/10/1995, par. 34.

Στην υπόθεση *Guiso-Galliani v. Italy*, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ επανέλαβε την προσέγγισή του για το Άρθρο 41 ως ακολούθως: «Εάν η φύση της παραβίασης επιτρέπει την *restitutio in integrum*, είναι καθήκον του κράτους που υπέχει ευθύνη να την πραγματοποιήσει, το Δικαστήριο δεν έχει ούτε την εξουσία ούτε την πρακτική δυνατότητα να το πράξει το ίδιο. Εάν, όμως, το εθνικό δίκαιο δεν επιτρέπει – ή επιτρέπει μόνο μερική – επανόρθωση για τις συνέπειες της παραβίασης, το Άρθρο 41 εξουσιοδοτεί το Δικαστήριο να επιδικάσει στο ζημιωθέν μέρος δίκαιη ικανοποίηση όπως του φαίνεται να είναι κατάλληλη»²⁴.

Η αρχή της *restitutio in integrum*, σαν αρχή του διεθνούς δικαίου για την αποκατάσταση, είχε καθορισθεί από το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης στην απόφασή του αναφορικά με το *Factory at Chorzów*²⁵, όπου αποφάνθηκε ότι «(...) η επανόρθωση πρέπει, στο μέτρο του δυνατού, να εξαλείψει όλες τις συνέπειες της παράνομης πράξης και να επανεγκαθιδρύσει την κατάσταση, που κατά πάσα πιθανότητα θα υπήρχε, αν η πράξη αυτή δεν είχε διαπραχθεί». Το ΕΔΔΑ στην προαναφερόμενη υπόθεση *Papamichalopoulos v. Greece*, επιβεβαίωσε την εν λόγω αρχή «η οποία επιβάλλει την υποχρέωση στο κράτος που είναι ένοχο για μια παραβίαση να προβεί σε επανορθώσεις για τις συνέπειες της διαπιστωθείσας παραβίασης»²⁶. Η αποτυχία του καθ' ου κράτους να εκτελέσει μια απόφαση του Δικαστηρίου θα εγείρει επίσης τη διεθνή ευθύνη του κράτους²⁷, αφού σαν κράτος «υπέχει ευθύνη να προβεί σε επανόρθωση (...) υπό την προϋπόθεση ότι δεν είναι «ουσιαστικά αδύνατη» και «δεν συνεπάγεται ένα δυσανάλογο βάρος σε αναλογία με το όφελος που προκύπτει από την αποκατάσταση, αντί της αποζημίωσης»²⁸.

Έχει παρατηρηθεί ότι, παρά την καλά εδραιωμένη νομολογία σχετικά με την αποκατάσταση, η παραδοσιακή προσέγγιση του Δικαστηρίου είχε παραμείνει «προεχόντως αναγνωριστική», μαρτυρώντας την έλλειψη αυτοπεποίθησης όσον αφορά «το πεδίο εφαρμογής των εξουσιών για την παροχή θεραπειών και την προθυμία των κρατών με-

24. *Galliani v. Italy*, N° 58858/00, [GC], 22/12/2009, par. 90.

25. C.P.J.I., 13 September 1928, *Case concerning the Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (merits)*, Series A n° 17.

26. Στη διυστάμενη γνώμη του ο δικαστής *Spielman* τονίζει τη σημασία της *restitutio in integrum* στην υπόθεση *Guiso-Gallianay v. Italy*, N° 58858/00, [GC], 22/12/2009.

27. P. LEACH, “No longer offering fine mantras to a parched child? The European Court’s developing approach to remedies”, in A. FØLLESDAL/B. PETERS/G. ULFSTEIN, *Constituting Europe: the European Court of Human Rights in a national, european and global context*, Cambridge University Press, 2013, pp. 142-180.

28. *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (No 2)*, N° 32772/02 [GC], 30/06/2009, par. 85.

λών να συμμορφωθούν (...)»²⁹. Η εν λόγω απροθυμία εκ μέρους του Δικαστηρίου να είναι πιο επιβλητικό στις αποφάσεις του σε σχέση με τη φύση των μέτρων που πρέπει να ληφθούν για τη θεραπεία από ένα κράτος, είναι απόρροια του συμβατικού σεβασμού της κρατικής κυριαρχίας στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου και της προσκόλλησης του Δικαστηρίου στη συναφή αρχή της επικουρικότητας³⁰.

Ταυτόχρονα, δεν θα πρέπει να λησμονείται πως η δέσμευση για τερματισμό της παραβίασης δεν θίγεται από το Άρθρο 41 της ΕΣΔΑ. Η αποκατάσταση και ο τερματισμός της παραβίασης είναι δύο διαφορετικές νομικές κατηγορίες και πρέπει να διαχωρίζονται μεταξύ τους³¹. Όταν το ΕΔΔΑ προβαίνει σε εύρημα παραβίασης, το καθ' ου κράτος είναι υποχρεωμένο να διακόψει άμεσα την παράνομη δράση. Η διακοπή της παράνομης δράσης καθίσταται ιδιαίτερα σχετική αν η διαπιστωθείσα παραβίαση έχει συνεχιζόμενο χαρακτήρα ή φύση³², δεδομένου ότι το πιο σημαντικό καθήκον για το κράτος είναι να επιφέρει τον άμεσο τερματισμό της παραβίασης.

Το καθήκον για τερματισμό της παραβίασης αφορά το παρόν και το μέλλον, ενώ η έννοια της αποκατάστασης ή/και επανόρθωσης αναφέρεται στο παρελθόν. Παρόλο που το Άρθρο 41 της ΕΣΔΑ προβλέπει ότι η εθνική έννομη τάξη μπορεί να παρέχει μόνο μερική επανόρθωση, δεν μπορεί να υπάρξει καμία απολύτως έκπτωση σε σχέση με τη θεμελιώδη υποχρέωση να διακοπεί η παραβίαση³³.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η πληρωμή του ποσού της δίκαιης ικανοποίησης αρκετά συχνά δεν σημαίνει την πλήρη συμμόρφωση με την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, δεδομένου ότι κανένα χρηματικό ποσό δεν μπορεί να αποτρέψει παρόμοιες μελλοντικές

29. P. LEACH, “No longer offering fine mantras to a parched child? The European Court’s developing approach to remedies”, in A. FØLLESDAL/B. PETERS/G. ULFSTEIN, *Constituting Europe: the European Court of Human Rights in a national, European and global context*, Cambridge University Press, 2013, p. 145.

30. Βλέπε την Μερικώς Συγκλίνουσα Γνώμη του δικαστή Costa στην υπόθεση *Assanidze v. Georgia*, N° 71503/01, 08/04/2004, par. 4.

31. E. KLEIN, “Should the Binding Effect of the Judgments of the European Court of Human Rights be Extended?”, in MAHONEY et al. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective*, 2000, p. 708.

32. Βλέπε για παράδειγμα L. LOUCAIDES, “The Concept of ‘Continuing’ Violations of Human Rights”, in P. MAHONEY et al. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective – Studies in Memory of Rolv Ryssdal*, 2000, pp. 803-815.

33. E. KLEIN, “Should the Binding Effect of the Judgments of the European Court of Human Rights be Extended?”, in MAHONEY et al. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective*, 2000, p. 708.

παραβιάσεις³⁴. Σύμφωνα με το Άρθρο 46 της ΕΣΔΑ και όπου το ΕΔΔΑ διαπιστώνει παραβίαση, το καθ' ου κράτος δεσμεύεται νομικά όχι μόνο να πληρώσει το χρηματικό ποσό που έχει επιδικαστεί δυνάμει του Άρθρου 41, αλλά να υιοθετήσει γενικά ή/και ατομικά μέτρα για να θέσει τέρμα στην παραβίαση τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον.

Η λογική διασύνδεση³⁵ μεταξύ των Άρθρων 41 και 46 της ΕΣΔΑ όλο και περισσότερο αναβαθμίζεται, όπως και το γεγονός ότι παρά την εξελισσόμενη νομολογία σε σχέση με το Άρθρο 46, η προσέγγιση του Δικαστηρίου αναφορικά με το Άρθρο 41 έχει παραμείνει στατική³⁶. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι, δεδομένου του ότι η χρηματική αποζημίωση σύμφωνα με το Άρθρο 41 είναι μόνον ένα από τα πολλά που μπορούν να εφαρμοσθούν για τη θεραπεία της παραβίασης, η νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το Άρθρο 41 πρέπει να εξελιχθεί έτσι ώστε να αντικατοπτρίζει καλύτερα τη συσχέτιση μεταξύ των δύο Άρθρων 41 και 46³⁷.

IV. Η επίδραση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

Σύμφωνα με τις πρόνοιες του Άρθρου 46 της ΕΣΔΑ, οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ έχουν δεσμευτική ισχύ μόνο επί των κρατών που είναι διάδικα μέρη στη συγκεκριμένη υπόθεση. Ως εκ τούτου, οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν έχουν ισχύ *erga omnes*. Έχει όμως υποστηριχθεί ότι παρά το γεγονός ότι οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν έχουν ισχύ *erga omnes*, μπορούν να κατευθύνουν τα κράτη μέλη³⁸. Έτσι, στην πράξη αρκετά κράτη μέλη λαμβάνουν υπόψη τα σημάδια προσανατολισμού που δίδονται από τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ και δρουν ανάλογα³⁹.

Συνεπώς, παρόλο που οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν είναι δεσμευτικές *erga omnes*, η δεσμευτική τους αξία εκτείνεται πέραν από τα όρια της συγκεκριμένης υπόθεσης⁴⁰. Στην

34. J. LAFFRANQUE, “Can’t get Just Satisfaction”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, pp. 75-114.

35. Ibid.

36. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, “Is there a need to Advance with Regard to Just Satisfaction”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, pp. 115-136.

37. Ibid.

38. G. RESS, “The Effect of Decisions and Judgments of the European Court of Human Rights in the Domestic Legal Order”, *Texas International Law Journal*, Vol. 40:359, 2005, p. 374.

39. E. KLEIN, “Should the Binding Effect of the Judgments of the European Court Human Rights be Extended?”, in MAHONEY et al. (eds), *Protecting Human Rights: The European Perspective*, 2000, p. 706.

40. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, “The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights”, *Human Rights Files* N° 19, 2002, p. 7.

υπόθεση *Ireland v. United Kingdom*, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι «Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου δεν χρησιμεύουν μόνο για να αποφανθεί επί των συγκεκριμένων υποθέσεων που άγονται ενώπιον του, αλλά, γενικότερα, για να διευκρινίζουν, να διαφυλάσσουν και να αναπτύσσουν τους κανόνες που θεσπίστηκαν από τη Σύμβαση, συμβάλλοντας έτσι στο σεβασμό από τα κράτη των δεσμεύσεων που αναλήφθηκαν από αυτά ως Συμβαλλόμενα Μέρη (Άρθρο 19)»⁴¹.

Τα κράτη μέλη, πέραν του γεγονότος ότι πρέπει να συμμορφώνονται με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ που εκδίδονται σε υποθέσεις στις οποίες είναι διάδικα μέρη, πρέπει επίσης να λαμβάνουν υπόψη τις πιθανές συνέπειες που ενδεχομένως να έχουν για το δικό τους νομικό σύστημα και πρακτική, αποφάσεις που εκδίδονται εναντίον άλλων κρατών σε υποθέσεις που δεν είναι διάδικα μέρη. Υπό αυτή την άποψη, θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι οι διαφορές στις παραδόσεις δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται ως πρόσχημα από τα κράτη μέλη για να αποφύγουν τις συνέπειες *erga omnes* των αποφάσεων του ΕΔΔΑ⁴².

Συνεπώς, τα κράτη μέλη συχνά ενημερώνονται και λαμβάνουν υπόψη αποφάσεις του ΕΔΔΑ στις οποίες δεν είναι διάδικα μέρη για σκοπούς καθοδήγησης σχετικά με τη συμβατότητα του εθνικού τους δικαίου και πρακτικής με την ΕΣΔΑ, προκειμένου να αντλήσουν νομοθετικές ή άλλης μορφής συνέπειες για την έννομη τάξη τους. Έτσι, δεν είναι λίγες οι φορές που ένα κράτος, που δεν είναι διάδικο μέρος σε μια συγκεκριμένη υπόθεση, μπορεί να παρακινηθεί να προβεί σε τροποποίηση της νομοθεσίας του ή να προσαρμόσει την πρακτική ή τη νομολογία του. Προβαίνοντας στην ενέργεια αυτή, αυτά τα μη-διάδικα κράτη δεν κάνουν ουσιαστικά τίποτε περισσότερο από το να εκπληρώνουν τη γενική υποχρέωση που έχουν αναλάβει δυνάμει του Άρθρου 1 της ΕΣΔΑ. Δηλαδή, να διασφαλίζουν σε όλα τα άτομα εντός της δικαιοδοσίας τους τα εγγυημένα δικαιώματα και ελευθερίες, όπως αυτά καθορίζονται στο κείμενο της ΕΣΔΑ αλλά και όπως ερμηνεύονται και εξηγούνται από το ΕΔΔΑ στις αποφάσεις του⁴³. Έτσι, ενεργούν όχι μόνο βάση της συγκεκριμένης αρχής, αλλά και προκειμένου να αποτρέψουν παρόμοιες υποθέσεις από το να καταλήξουν με επιτυχία στο Στρασβούργο. Με αυτή τη λογική οι αποφάσεις

41. *Ireland v. The United Kingdom*, N° 5310/71, 18/01/1978, par. 154.

42. Opinion N° 209/2002, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Draft Opinion on the Implementation of the Judgments of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 6 December 2002, par. 33.

43. R. RYSSDAL, “*The Enforcement System Set Up Under the European Convention on Human Rights*”, in M. K. BULTERMAN/M. KUIJER (eds), *Compliance With Judgments of International Courts*, Nijhoff, The Hague-Boston-London 1996, p. 61.

του ΕΔΔΑ, εκτός από το ότι έχουν διορθωτική δράση, μπορούν να έχουν επίσης και προληπτικό αποτέλεσμα⁴⁴.

Η Επιτροπή Υπουργών έχει συνεισφέρει στη σχετική συζήτηση για τις επιπτώσεις των αποφάσεων του Δικαστηρίου, δηλώνοντας ότι, σύμφωνα με την αρχή της αλληλεγγύης, η νομολογία του Δικαστηρίου είναι μέρος της Σύμβασης και επομένως έχει δεσμευτική ισχύ για όλα τα κράτη μέλη⁴⁵. Στην υπόθεση *Maestri v. Italy*, το ΕΔΔΑ έχει και επίσημα ασπασθεί την εν λόγω προσέγγιση⁴⁶, σημειώνοντας ότι «προκύπτει από τη Σύμβαση και ειδικότερα από το Άρθρο 1, ότι με την επικύρωση της Σύμβασης τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να διασφαλίζουν ότι η εθνική τους νομοθεσία είναι συμβατή με αυτή»⁴⁷.

Το βάρος της ερμηνευτικής εξουσίας του ΕΔΔΑ έχει τονισθεί επανειλημμένα εντός των κύκλων του Συμβουλίου της Ευρώπης⁴⁸ και πιο emphaticά από τον *Jean Paul Costa*, όταν δήλωσε ότι «δεν είναι πλέον αποδεκτό το γεγονός ότι τα κράτη αδυνατούν να αντλήσουν, όσο το δυνατόν πιο νωρίς, τις συνέπειες μιας απόφασης η οποία διαπιστώνει παραβίαση από άλλο κράτος, όταν το ίδιο πρόβλημα υπάρχει και στο δικό τους νομικό σύστημα. Το δεσμευτικό αποτέλεσμα της ερμηνείας του Δικαστηρίου εκτείνεται πέραν από το *res judicata* (δεδικασμένο) με την αυστηρή έννοια»⁴⁹.

V. Υποχρέωση των κρατικών οργάνων για την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

Όπως έχει ήδη εξηγηθεί, τα κράτη μέλη υποχρεούνται, ως υποκείμενα του δημοσίου διεθνούς δικαίου, να συμμορφώνονται με την οριστική απόφαση του ΕΔΔΑ, σε κάθε υπόθεση στην οποία είναι διάδικα μέρη. Δεν έχει σημασία ποιο κρατικό όργανο ή αρχή

44. L. ZWAAK, “*The Effects of Final Decisions of the Supervisory Organs Under the European Convention on Human Rights*”, in A. BAYEFSKI, *The UN Human Rights Treaty System in the 21st Century*, Transnational Publishers, Ardsley, NY 2001, p. 269.

45. Resolution 1226/2000, Execution of judgments of the European Court of Human Rights, Parliamentary Assembly (30th Sitting), Council of Europe, par. 3

46. M. MARMO, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights- A political Battle*”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol. 15, Issue 2, 2008, p. 243.

47. *Maestri v. Italy*, N° 39748/98, 17/02/2004, par. 47.

48. Βλέπε για παράδειγμα document AS/Jur/Inf (2010) 04, “Strengthening subsidiarity: integrating the Strasbourg Court’s judgments case law into national law and judicial practice”, Contribution to the Conference on the Principle of Subsidiarity, Skopje, 1-2 October 2010, pp. 14-15.

49. Idem p. 10 (Memorandum of the President of the Strasbourg Court to states with a view of preparing the Interlaken Conference, 3 July 2009).

έχει προκαλέσει την παραβίαση της ΕΣΔΑ. Θα πρέπει να είναι σαφές ότι οποιαδήποτε τέτοια παραβίαση θα χρεωθεί στο σχετικό κράτος⁵⁰.

Ακόμη, αποτελεί καλά εδραιωμένο κανόνα του διεθνούς δικαίου ότι τουλάχιστον σε διεθνές επίπεδο, η ΕΣΔΑ (ως διεθνής συνθήκη) είναι ιεραρχικά ανώτερη από οποιαδήποτε εθνική νομοθεσία και ως εκ τούτου κανένα κράτος δεν μπορεί να επικαλεστεί το εσωτερικό του δίκαιο, προκειμένου να απαλλαγεί από τις υποχρεώσεις του οι οποίες πηγάζουν από την ΕΣΔΑ⁵¹.

Υπό κανονικές συνθήκες, οι αποφάσεις των διεθνών δικαστηρίων, συμπεριλαμβανομένου και του ΕΔΔΑ, δεν έχουν άμεση ισχύ εντός της εσωτερικής έννομης τάξης των κρατών μελών. Δεσμεύουν μόνο το καθ' ου κράτος, το οποίο έχει την υποχρέωση να προβεί στη λήψη μέτρων και να συμμορφωθεί με τις διαφορετικές διαταγές που καθορίζονται στο διατακτικό της απόφασης⁵². Οι αποφάσεις επί της ουσίας που διαπιστώνουν παραβίαση ενός ανθρώπινου δικαιώματος από το καθ' ου κράτος δεν είναι άμεσα εκτελεστές σαν τέτοιες στην εσωτερική έννομη τάξη. Αυτό είναι απότοκο του γεγονότος ότι δεν υπάρχει υποχρέωση σύμφωνα με την ΕΣΔΑ που να καθιστά τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ άμεσα εκτελεστές στην εσωτερική έννομη τάξη⁵³. Το ΕΔΔΑ έχει δηλώσει σαφώς ότι «η Σύμβαση δεν του δίδει τη δυνατότητα να διατάζει ένα κράτος να τροποποιήσει τη νομοθεσία του»⁵⁴.

Στην υπόθεση ορόσημο *Marckx v. Belgium*, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι «η απόφασή του είναι προεχόντως αναγνωριστική και αφήνει στο κράτος την επιλογή των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν στο εσωτερικό νομικό σύστημά του για τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από το Άρθρο 46 [τότε 53] και δεν μπορεί από μόνο του να ακυρώσει ή να καταργήσει ασυμβίβαστη εθνική νομοθεσία ή αποφάσεις»⁵⁵. Η θέση αυτή επαναλαμβάνεται σαν σταθερή επωδός σε πολλές μεταγενέστερες υποθέσεις από το ΕΔΔΑ, το οποίο έχει αποφύγει τόσο την καθιέρωση μια γενικής προσέγγισης όσο και τον προσδιο-

50. Βλέπε για παράδειγμα *Ilaşcu and others v. Moldova and Russia*, N° 48787/99, 08/07/2004; *Assanidze v. Georgia*, N° 71503/01, 08/04/2004.

51. Article 27 of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties as well as numerous judgments of the Permanent Court of International Justice and the International Court of Justice, e.g. *Wimbledon case* (1923), P.C.I.J., Series A N° 1, 19; *Fisheries case*, I.C.J. Reports 1951, 116 (132); *Nottebohm case*, I.C.J. Reports 1955, 4 (20-1).

52. G. RESS, “*The Effect of Decisions and Judgments of the European Court of Human Rights in the Domestic Legal Order*”, Texas International Law Journal, Vol. 40:359, 2005, p. 374.

53. Ibid.

54. *Lundevall v. Sweden*, N° 38629/97, 12/11/2002, par. 44.

55. *Marckx v. Belgium*, N° 6833/74, 13/06/1979, par. 58.

ρισμό μέτρων που πρέπει να ληφθούν για την εφαρμογή των αποφάσεών του από τα κράτη μέλη. Έτσι, για παράδειγμα, στην υπόθεση *Dickson v. United Kingdom*, το Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα του προσφεύγοντα να κατευθύνει το καθ' ου κράτος να λάβει συγκεκριμένη δράση, σημειώνοντας ότι «η λειτουργία του Δικαστηρίου είναι, καταρχήν, να αποφανθεί σχετικά με τη συμβατότητα των υφιστάμενων μέτρων με τη Σύμβαση και δεν θεωρεί σκόπιμο στην παρούσα υπόθεση να εκδώσει την αιτούμενη θεραπεία»⁵⁶.

Η απόφαση του ΕΔΑΔ με την οποία διαπιστώνεται παραβίαση της ΕΣΔΑ έχει συνήθως χαρακτήρα προεχόντως αναγνωριστικό, όχι επιτακτικό και ισοδυναμεί με τον καθορισμό μιας διεθνώς παράνομης πράξης⁵⁷. Το ΕΔΑΔ καθορίζει κατά πόσο η συμπεριφορά των κρατικών αρχών μέσω της δράσης ή της παράλειψής τους, και μέσα στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης υπόθεσης, ήταν συμβατή με την ΕΣΔΑ. Συνεπώς, στην περίπτωση κατά την οποία ο προσφεύγων επιτύχει να στοιχειοθετήσει παραβίαση της ΕΣΔΑ, η παραδοσιακή προσέγγιση του ΕΔΑΔ ήταν ανέκαθεν να προβαίνει σε μια δήλωση, εν είδει διακήρυξης, ότι η Σύμβαση έχει παραβιαστεί⁵⁸.

Οι αποφάσεις του ΕΔΑΔ, σε αντίθεση με τις αποφάσεις του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁵⁹, δεν έχουν άμεση ισχύ στο εσωτερικό δίκαιο και στις εθνικές αρχές εκτός και αν το εθνικό δίκαιο από μόνο του απαιτεί ή τουλάχιστον επιτρέπει στις εθνικές αρχές να τις εφαρμόζουν ή να τις εκτελούν⁶⁰. Η αντίληψη αυτή προκύπτει σαφώς από το συνδυασμό των Άρθρων 41, 44, 45 και 46 της ΕΣΔΑ, τα οποία βασίζονται στην παραδοσιακή αντίληψη των συνεπειών των αποφάσεων των διεθνών δικαστηρίων.

Μια καταδικαστική απόφαση του ΕΔΑΔ δεν μπορεί από μόνη της να έχει ως αποτέλεσμα την ακύρωση εθνικών αποφάσεων ή την κατάργηση εθνικής νομοθεσίας που

56. *Dickson v. The United Kingdom*, N° 44362/04 [GC], 04/12/2007, par. 89.

57. J. POLAKIEWICZ, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*”, in R. BLACKBURN/J. POLAKIEWICZ, *Fundamental Rights in Europe*, Oxford University Press, 2001, p. 56.

58. P. LEACH, “*Beyond the Bug River- A New Dawn For Redress Before the European Court of Human Rights*”, *European Human Rights Law Review*, 2005, N° 2, p. 150.

59. Το Άρθρο 68.2 της Αμερικανικής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προσδίδει άμεση νομική ισχύ στις αποφάσεις του Δικαστηρίου στο εσωτερικό δίκαιο.

60. J. POLAKIEWICZ, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*”, in R. BLACKBURN/J. POLAKIEWICZ, *Fundamental Rights in Europe*, Oxford University Press, 2001, p. 56.

βρέθηκαν να είναι αντίθετες με της απαιτήσεις της ΕΣΔΑ⁶¹. Όπως έχει επανειλημμένα κρίνει το ίδιο το Δικαστήριο του Στρασβούργου, δεν έχει καμία αρμοδιότητα να ακυρώσει, να καταργήσει ή να τροποποιήσει νομοθετικές διατάξεις ή ατομικές αποφάσεις που ελήφθησαν από διοικητικές, δικαστικές, ή άλλες εθνικές αρχές⁶². Εναπόκειται στα εθνικά όργανα των κρατών μελών να αντλήσουν τα απαραίτητα συμπεράσματα από μια τέτοια απόφαση και τα κράτη μέλη «έχουν ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν για την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ»⁶³. Ωστόσο, τα κράτη μέλη θα πρέπει να θέτουν τέρμα στη συνεχιζόμενη παραβίαση, ενώ παράλληλα δεν έχουν τη δυνατότητα να αμφισβητούν την παραβίαση της ΕΣΔΑ η οποία έχει διαπιστωθεί από το ΕΔΔΑ.

Δεν θα πρέπει να λησμονείται πως ούτε το ΕΔΔΑ ούτε και κανένα άλλο όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης μπορεί να επιβάλει την άμεση εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, συμπεριλαμβανομένου και αυτού του μέρους του διατακτικού των αποφάσεων. Εντούτοις, έχει υποστηριχθεί ότι το διατακτικό μέρος μιας απόφασης του ΕΔΔΑ, το οποίο διατάζει ένα κράτος να καταβάλει ποσό δίκαιης ικανοποίησης, είναι εκτελεστό στην εσωτερική έννομη τάξη και, σε αντίθεση με μια απόφαση αλλοδαπού δικαστηρίου, μια απόφαση του ΕΔΔΑ δεν μπορεί να προϋποθέτει διάταγμα εκτέλεσης⁶⁴.

Ακόμη και αν το Δικαστήριο γενικά δεν υπαγορεύει στα κράτη μέλη τα μέσα εκτέλεσης των αποφάσεών του, επιβάλλει, ωστόσο, υποχρεώσεις γι' αυτά, ειδικότερα επαναλαμβάνοντας στη νομολογία του ότι τα δικαιώματα της Σύμβασης πρέπει να εφαρμόζονται με τρόπο «πρακτικό και αποτελεσματικό», απαιτώντας από τα κράτη μέλη να μην εμποδίζουν τους πολίτες από το να έχουν πρόσβαση σε αυτά τα δικαιώματα⁶⁵. Υποστηρίζεται ακόμη ότι ο συνδυασμός του Άρθρου 46 με την αρχή της αλληλεγγύης οδηγεί στη δημιουργία

61. P. LEACH, "No longer offering fine mantras to a parched child? The European Court's developing approach to remedies", in A. FØLLESDAL/B. PETERS/G. ULFSTEIN, *Constituting Europe: the European Court of Human Rights in a national, european and global context*, Cambridge University Press, 2013, p. 146.

62. J. POLAKIEWICZ, "The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights", in R. BLACKBURN/J. POLAKIEWICZ, *Fundamental Rights in Europe*, Oxford University Press, 2001, p. 56.

63. *Sedjovic v. Italy*, N° 56581/00, 01/03/2006, par. 127.

64. E. LAMBERT-ABDELGAUWAD, "The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights", Human Rights Files N° 19, 2002, p. 14.

65. A. MOWBRAY, "The creativity of the European Court of Human Rights", Human Rights Law Review, Vol. 5, Issue 1, 2005, pp. 57-79.

νομικής υποχρέωσης για όλα τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν ότι τα εσωτερικά νομικά τους συστήματα συμμορφώνονται με τη Σύμβαση και τη νομολογία του Δικαστηρίου⁶⁶.

VI. Άρθρο 46: Υποδείξεις του ΕΔΔΑ για ατομικά και γενικά μέτρα.

Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων πρώτων δεκαετιών της ύπαρξής του, το ΕΔΔΑ δεν θεωρούσε τον εαυτό του αρμόδιο για να προβεί σε συστάσεις ως προς το ποια μέτρα θα πρέπει να ληφθούν για τη θεραπεία των συνεπειών της παραβίασης της Σύμβασης⁶⁷. Συνήθως, το ΕΔΔΑ απέφευγε να προβαίνει σε οποιεσδήποτε επακόλουθες διαταγές ή δηλώσεις, επιμένοντας ότι εναπόκειται στην Επιτροπή Υπουργών να επιβλέπει την εκτέλεση των αποφάσεών του⁶⁸. Ως εκ τούτου, σε περίπτωση που διαπιστωνόταν παραβίαση της Σύμβασης, το ΕΔΔΑ απέφευγε, σαν θέμα αρχής, από το να προβαίνει σε συστάσεις ή να διατάζει ένα κράτος μέλος ως προς το πώς θα κατάφερνε να επιφέρει τη συμμόρφωση της εθνικής του νομοθεσίας με την ΕΣΔΑ⁶⁹. Το ζήτημα του τρόπου και των μέσων, με τα οποία τα κράτη μέλη θα επέλεγαν να συμμορφωθούν με το εύρημα παραβίασης της Σύμβασης, αφινόταν, κατά κανόνα, στη διακριτική εξουσία των κρατών μελών.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ΕΣΔΑ, σε αντίθεση με την Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δεν περιλαμβάνει ξεχωριστή διάταξη που να δίνει τη δυνατότητα στο Δικαστήριο να διατάξει το καθ' ου κράτος να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για να θεραπεύσει την παράβαση. Σύμφωνα με το Άρθρο 63.1 της Αμερικανικής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου «μπορεί να κρίνει, κατά περίπτωση, ότι οι συνέπειες του μέτρου ή της κατάστασης που αποτέλεσε την παραβίαση της [διάταξης της Σύμβασης] να θεραπευθούν». Ακόμη,

66. M. MARMO, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights- A political Battle*”, Maastricht Journal of European and Comparative Law, Vol. 15, Issue 2, 2008, p. 244.

67. T. BARKHUYSEN/M. L. VAN EMMERIK, “*Improving the Implementation of Strasbourg and Geneva Decisions in the Dutch Legal Order: Reopening of Closed Cases or Claims of Damages Against the State*”, in T. BARKHUYSEN/M. L. VAN EMMERIK/P. VAN KEMPEN (eds), *The Execution of Strasbourg and Geneva Human Rights Decisions in the National Legal Order*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/Boston/London 1999, 2005, p. 7.

68. J. POLAKIEWICZ, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*”, in R. BLACKBURN/J. POLAKIEWICZ, *Fundamental Rights in Europe*, Oxford University Press, 2001, p. 57.

69. G. RESS, “*The effects of Judgments and Decisions in Domestic Law*”, in (eds) R. St. J. MACDONALD/F. MATCHER/H. PETZOLD, *The European System for the Protection of Human Rights*, 1993, p. 803.

το Άρθρο 65 προβλέπει την άμεση συμμετοχή του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εκτέλεση των αποφάσεών του.

Στο παρελθόν, επιτυχόντες προσφεύγοντες ζήτησαν από το ΕΔΔΑ να κατευθύνει το καθ' ου κράτος να εισαγάγει τις απαραίτητες νομοθετικές τροποποιήσεις, ούτως ώστε να εναρμονίσει με την ΕΣΔΑ το εθνικό δίκαιο, το οποίο βρέθηκε ότι αποτελούσε την πηγή της παραβίασης⁷⁰. Κάθε φορά όμως το ΕΔΔΑ απαντούσε κατηγορηματικά ότι η ΕΣΔΑ δεν του έδιδε την εξουσία να διατάξει το καθ' ου κράτος να προβεί σε τροποποίηση της νομοθεσίας του⁷¹.

Στην υπόθεση *Soering v. The United Kingdom*, ο προσφεύγων υποστήριξε ότι «δίκαιη ικανοποίηση των απαιτήσεών του θα μπορούσε να επιτευχθεί με την αποτελεσματική εφαρμογή της απόφασης του ΕΔΔΑ» και κάλεσε το ΕΔΔΑ να δώσει οδηγίες, σε σχέση με την εκτέλεση της απόφασης, στις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις. Το ΕΔΔΑ απάντησε ότι δεν είχε την εξουσία σύμφωνα με την ΕΣΔΑ να δώσει επιβοηθητικές οδηγίες του είδους που ζητήθηκαν από τον προσφεύγοντα: «Δυνάμει του Άρθρου 54 [τώρα Άρθρο 46], η ευθύνη για την εποπτεία της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ ανήκει στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης»⁷².

Αυτή η αντίληψη ή/και προσέγγιση του ΕΔΔΑ με βάση την οποία δεν είχε οποιανδήποτε εξουσία στον τομέα της εκτέλεσης των αποφάσεών του είχε τύχει συχνής κριτικής από ακαδημαϊκούς⁷³ και από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης ότι δεν ευνοούσε την ορθή και ταχεία εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου⁷⁴. Μετά την έναρξη ισχύος του Ενδέκατου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και τη δημιουργία του «νέου Δικαστηρίου», ο «καταμερισμός της εργασίας»⁷⁵ μεταξύ του ΕΔΔΑ και της Επιτρο-

70. R. RYSSDAL, “*The Enforcement System Set Up Under the European Convention on Human Rights*”, in M. K. BULTERMAN/M. KUIJER (eds), *Compliance With Judgments of International Courts*, Nijhoff, The Hague-Boston-London 1996, p. 50.

71. Βλέπε για παράδειγμα *Pelladoah v. The Netherlands*, N° 16737/90, 22/09/1994.

72. *Soering v. The United Kingdom*, N° 14038/88, 07/07/1989, par. 25.

73. Βλέπε για παράδειγμα A. CASSESE, *International Law*, Oxford University Press, 2002, pp. 366-367; R. CLAYTON/H. TOMLINSON, *The Law of Human Rights*, Oxford University Press, 2000, p. 1554.

74. Βλέπε για παράδειγμα A. DRZEMCZEWSKI, “*The Parliamentary Assembly’s involvement in the Supervision of the Judgments of the Strasbourg Court*”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 28, Issue 2, 2010, p. 164.

75. L.-A. SICILIANOS, “*The Role of the European Court of Human Rights in the Execution of its own Judgments*”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, pp. 285-315.

πής Υπουργών αλλάζει. Την ίδια στιγμή, η διεύρυνση του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει φέρει στο φως νέα βαθιά ριζωμένα διαρθρωτικά προβλήματα, τα οποία δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν επαρκώς με τον παραδοσιακό αναγνωριστικό τρόπο⁷⁶.

Σταδιακά, κατά την τελευταία δεκαετία, όλο και περισσότερο το ΕΔΔΑ έχει, ως εκ τούτου, αναλάβει το ίδιο μεγαλύτερη ευθύνη για την ορθή εκτέλεση των αποφάσεών του. Έτσι, προβαίνει πλέον σε υποδείξεις αναφορικά με τα γενικά ή/και ατομικά μέτρα, στηριζόμενο κυρίως στο Άρθρο 46 της Σύμβασης, σχετικά με την καλύτερη θεραπεία ή ακόμη δίνει σε ορισμένες περιπτώσεις ξεκάθαρες διαταγές για την αποκατάσταση ή εκδίδει επακόλουθες διαταγές που περιλαμβάνονται στο διατακτικό της απόφασης.

Μια πρόωπη ένδειξη για την αλλαγή πρακτικής του Δικαστηρίου αποτελεί η απόφασή του στην υπόθεση *Iatridis v. Greece*, η οποία αφορούσε την ανάκληση της άδειας κινηματογράφου, όπου το ΕΔΔΑ υπέδειξε ότι ο καλύτερος τρόπος ενέργειας θα ήταν να δοθεί στον προσφεύγοντα νέα άδεια κινηματογράφου⁷⁷. Ωστόσο, στην υπόθεση *Papamichalopoulos and others v. Greece*, (πριν από την έναρξη της ισχύος του Ενδέκατου Πρόσθετου Πρωτόκολλου στην ΕΣΔΑ), το ΕΔΔΑ για πρώτη φορά είχε προσφέρει στο καθ' ου κράτος εναλλακτικές λύσεις, είτε να πραγματοποιήσει την επαναφορά στην προτέρα (*restitutio in integrum*) είτε να πληρώσει αποζημίωση για τη χρηματική ζημία μέσα σε έξι μήνες. Παρόλο που το Δικαστήριο είχε να αποφασίσει σχετικά με τις απαιτήσεις για τη δίκαιη ικανοποίηση, η εξέλιξη αυτή είχε ερμηνευθεί ως η πρώτη σοβαρή επίθεση στο δόγμα ότι το ΕΔΔΑ δεν έχει την εξουσία να εκδίδει οδηγίες προς τα κράτη όσον αφορά την εκτέλεση των αποφάσεών του⁷⁸.

Στη συνέχεια, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί σε μία σειρά αποφάσεων που αφορούν περιουσίες⁷⁹, ότι το καθ' ου κράτος θα έπρεπε να επιστρέψει στον προσφεύγοντα τη σχετι-

76. J. LAFFRANQUE, “*Cant get Just Satisfaction*”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, pp. 75-114.

77. *Iatridis v. Greece*, N° 31107/96, 19/10/2000, par. 35.

78. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, “*The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*”, Human Rights Files N° 19, 2002, p. 27, H-I. CREMER, “*Prescriptive Orders in the Operative Provisions of Judgments by the European Court of Human Rights*”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, p. 40.

79. Βλέπε P. LEACH, “*No longer offering fine mantras to a parched child? The European Court's developing approach to remedies*”, in A. FØLLESDAL/B. PETERS/G. ULFSTEIN, *Constituting Europe: the European Court of Human Rights in a national, European and global context*, Cambridge University Press, 2013, p. 149.

κή περιουσία μέσα σε χρονική περίοδο που κυμαίνεται από τους τρεις μέχρι τους έξι μήνες⁸⁰. Ωστόσο, θα πρέπει να υπογραμμισθεί πως σχεδόν πάντοτε το ΕΔΔΑ άφηνε ανοικτό το ενδεχόμενο ή/και την εναλλακτική λύση για το καθ' ου κράτος, σε περίπτωση που η επιστροφή της περιουσίας δεν ήταν εφικτή, θα έπρεπε να πληρώσει τον προσφεύγοντα ένα συγκεκριμένο ποσό χρηματικής αποζημίωσης υπό τη μορφή της δίκαιης ικανοποίησης⁸¹.

Σε σημαντικό αριθμό υποθέσεων εναντίον της Τουρκίας (στις οποίες ο προσφεύγων είχε καταδικαστεί από δικαστήριο κρατικής ασφαλείας, το οποίο είχε βρεθεί να μην είναι ανεξάρτητο και αμερόληπτο υπό την έννοια του Άρθρου 6 της Σύμβασης)⁸², το ΕΔΔΑ είχε υποδείξει στο καθ' ου κράτος σε ποιες ενέργειες έπρεπε να προβεί προκειμένου να συμμορφωθεί με την απόφαση. Στην υπόθεση *Alfatli v. Turkey*, το ΕΔΔΑ είχε συμπεριλάβει στο σκεπτικό του κάτω από το Άρθρο 41, ότι «καταρχήν, η πιο κατάλληλη μορφή θεραπείας θα ήταν να διασφαλισθεί στον προσφεύγοντα, εν ευθέτω χρόνω, επανεκδίκαση της υπόθεσης από ένα ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο»⁸³. Στην υπόθεση *Özalan v. Turkey*, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ, στο σκεπτικό του κάτω από το Άρθρο 46 της Σύμβασης, επιβεβαίωσε τη νομολογία των Τμημάτων του Δικαστηρίου στις εν λόγω υποθέσεις εναντίον της Τουρκίας και επανέλαβε ότι η «επανεκδίκαση ή επανάληψη της διαδικασίας, εφόσον ζητηθεί, αντιπροσωπεύει καταρχήν ένα κατάλληλο τρόπο για τη θεραπεία της παραβίασης»⁸⁴.

Η ανάλυση της εξελισσόμενης πρακτικής του ΕΔΔΑ να υποδεικνύει γενικά ή/και ατομικά μέτρα στο καθ' ου κράτος κάτω από το Άρθρο 46 της Σύμβασης καταδεικνύει ότι το έχει ήδη πράξει σε πέραν των 150 υποθέσεων μέχρι σήμερα⁸⁵. Η κύρια κατηγορία αυτών των αποφάσεων είναι εκείνη των πιλοτικών αποφάσεων στις οποίες το ΕΔΔΑ εντοπίζει «διαρθρωτικά ή συστημικά προβλήματα» στην εσωτερική έννομη τάξη του

80. Βλέπε για παράδειγμα *Brumarescu v. Romania*, N° 28342/95, 28/10/1999.

81. Βλέπε για παράδειγμα την υπόθεση *Raicu v. Romania*, N° 28104/03, 19/10/2006, par. 38, όπου το ΕΔΔΑ διέταξε τη Ρουμανία να επιστρέψει το διαμέρισμα στον αιτητή ή να του πληρώσει ένα συγκεκριμένο ποσό χρημάτων.

82. W. VANDENHOLE, “Execution of Judgments”, in P. LEMMENS/W. VANDENHOLE (eds), *Protocol N° 14 and the Reform of the European Court of Human Rights*, Intersentia, 2005, p. 109.

83. *Alfatli v. Turkey*, N° 32984/96, 30/10/2003, par. 52.

84. *Özalan v. Turkey*, N° 46221/99, 12/05/2005, par. 210.

85. L.-A. SICILIANOS, “The Role of the European Court of Human Rights in the Execution of its own Judgments”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, pp. 285-315.

καθ' ου κράτους. Συνήθως, οι πιλοτικές αποφάσεις⁸⁶ περιλαμβάνουν μια παράγραφο αναφορικά με τον τρόπο εκτέλεσής τους στο διατακτικό μέρος της απόφασης και το ΕΔΔΑ μπορεί να παγοποιήσει την εξέταση παρόμοιων υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιόν του⁸⁷. Ο σκοπός της διαδικασίας πιλοτικών αποφάσεων είναι να βοηθήσει τόσο τα επηρεαζόμενα κράτη όσο και την Επιτροπή Υπουργών στην εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ παρέχοντας ταχύτερη θεραπεία σε σημαντικό αριθμό προσφευγόντων, καθώς και να συμβάλει στη μείωση του όγκου υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιον του ΕΔΔΑ⁸⁸.

Η διαδικασία πιλοτικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ υπογραμμίζει τη σημασία της εμπλοκής του ΕΔΔΑ στην εκτέλεση των αποφάσεών του⁸⁹. Η εξέλιξη αυτή (μετά την έναρξη της ισχύος του 14^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ) είχε καλωσορισθεί από την Επιτροπή Υπουργών στην Ετήσια Έκθεσή της το 2014, όπου τονίσθηκε ότι οι υποδείξεις που δίδονται από το ΕΔΔΑ κατέστησαν ικανή την Επιτροπή Υπουργών να επικεντρωθεί σε υποθέσεις που εγείρουν διαρθρωτικά προβλήματα. Την ίδια στιγμή τα καθ' ων κράτη έλαβαν σαφείς υποδείξεις ως προς τα απαιτούμενα μέτρα για την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Ως εκ τούτου, σε αντίθεση με την παραδοσιακή άποψη, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το ΕΔΔΑ μπορεί να βοηθήσει και στην πραγματικότητα βοηθά με την εμπλοκή του τη διαδικασία εκτέλεσης των αποφάσεών του.

Όπως έχει ήδη υποστηριχθεί, υπάρχουν τουλάχιστον τρία πλεονεκτήματα από το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ γίνεται πιο συγκεκριμένο όσον αφορά το είδος της συστημικής δράσης που απαιτείται από τις εθνικές αρχές. Η συμμόρφωση με την απόφαση του ΕΔΔΑ είναι λιγότερο ανοικτή σε πολιτική διαπραγμάτευση στην Επιτροπή Υπουργών, είναι πιο εύκολο να ελεγχθεί αντικειμενικά η συμμόρφωση των αποφάσεων από την Επιτροπή Υπουργών και από άλλα σώματα όπως είναι οι ΜΚΟ και άλλες οργανώσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παράλληλα, η αποτυχία από τις σχετικές εσωτερικές δημόσιες αρχές να συμμορφωθούν αποτελεσματικά είναι, καταρχήν, ευκολότερο να εφαρμοσθεί τόσο από

86. Η διαδικασία πιλοτικών αποφάσεων είχε γίνει δεκτή με την υιοθέτηση από την Επιτροπή Υπουργών του Ψηφίσματος «Resolution Res(2004)3 on Judgments Revealing an Underlying Systemic Problem».

87. Βλέπε για παράδειγμα *Broniowski v. Poland*, N° 31443/96 [GC], 22/06/2004.

88. Βλέπε για παράδειγμα C. PARASKEVA, “Human Rights Protection Begins and Ends at Home: The ‘Pilot Judgment Procedure’ Developed by the European Court of Human Rights”, Human Rights Law Commentary, Volume 3, 2007.

89. E. LAMBERT-ABDELGAWAD, “The Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights: Towards a No-coercive and Participatory Model of Accountability”, *ZaōRV*, Vol. 69, 2009, pp. 471-506.

τον ίδιο τον προσφεύγοντα και από άλλους μέσω της εθνικής νομικής διαδικασίας σαν μια έγκυρη διαπιστωμένη παραβίαση της ΕΣΔΑ⁹⁰.

Το ΕΔΔΑ έχει προβεί σε υποδείξεις γενικών μέτρων σε αποφάσεις άλλες εκτός από τις πιλοτικές, θεωρώντας πως ο ρόλος του στην εκτέλεση των αποφάσεων του δεν περιορίζεται μόνο σε υποθέσεις που αφορούν διαρθρωτικά προβλήματα⁹¹. Κατά συνέπεια, έχει υποδείξει γενικά μέτρα σε μια ποικιλία υποθέσεων που αφορούν παραβιάσεις διαφορετικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από τη Σύμβαση, καθορίζοντας τις απόψεις του σε γλώσσα η οποία κυμαίνεται από απλώς εισηγητική σε υποχρεωτική και επιβλητική.

Έτσι, σε ορισμένες αποφάσεις το ΕΔΔΑ «καλεί» το καθ' ου κράτος να προβεί στη λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων⁹², ή «εκφράζει την άποψη» ότι τα γενικά μέτρα θα πρέπει να περιλαμβάνουν τροποποιήσεις στο εσωτερικό δίκαιο⁹³. Σε άλλες αποφάσεις το ΕΔΔΑ δίδει πιο έντονες υποδείξεις για την υιοθέτηση ορισμένων γενικών μέτρων για την εκτέλεση των αποφάσεων του, όπως νομοθετικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις⁹⁴. Ακόμη, σε άλλες αποφάσεις υποδεικνύει «την ίδια την ουσία των μέτρων εκτέλεσης»⁹⁵, επιτρέποντας στενότερο περιθώριο εκτίμησης από αυτό που συνήθως επιτρέπεται όταν οι συστάσεις του διατυπώνονται με γενικούς όρους⁹⁶.

Σε ορισμένες αποφάσεις το ΕΔΔΑ χρησιμοποιεί επιβλητική γλώσσα στο σκεπτικό του, υπό την έννοια ότι το καθ' ου κράτος «πρέπει να λάβει» τα αναγκαία μέτρα⁹⁷. Ενώ

90. S. GREER, *The European Convention Human Rights, Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge University Press, 2006, p. 160.

91. L.-A. SICILIANOS, “*The Role of the European Court of Human Rights in the Execution of its own Judgments*”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany 2014, pp. 285-315.

92. *M. D. and Others v. Malta*, N° 64791/10, 17/07/2012, par. 90, (αποτελεσματική πρόσβαση σε αμερόληπτο και ανεξάρτητο δικαστήριο).

93. *M. and Others v. Bulgaria*, N° 41416/08, 26/07/2011, par. 138 (παραβιάσεις των Άρθρων 5.1 και 5.8 της Σύμβασης και υπόδειξη για τροποποίηση του Νόμου περί αλλοδαπών. Βλέπε επίσης, *Vasolev and Doycheva v. Bulgaria*, N° 14966/04, 31/05/2012, par. 69.

94. *Sarica and Dilaver v. Turkey*, N° 11765/05, 27/05/2010, par. 58.

95. L.-A. SICILIANOS, “*The Role of the European Court of Human Rights in the Execution of its own Judgments*”, in A. SEIBERT-FOHR/M. VILLIGER (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights-Effects and Implementation*, Ashgate-Nomos, Germany, 2014, pp. 285-315.

96. *Pulatli v. Turkey*, N° 38665/07, 26/04/2011, par. 39.

97. Στην υπόθεση *Kaverzin v. Ukraine*, N° 23893/03, 15/05/2012, par. 182 το ΕΔΔΑ σημειώνει: «Ωστόσο, το δικαστήριο κρίνει αναγκαίο να τονίσει ότι η Ουκρανία πρέπει επείγοντως να

σε ορισμένο αριθμό υποθέσεων, το ΕΔΔΑ σεβόμενο την εισαγωγή αποτελεσματικού ενδίκου μέσου για παραβιάσεις του Άρθρου 6.1 για την εγγύηση της εκδίκασης της υπόθεσης σε εύλογο χρονικό διάστημα⁹⁸ και του Άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα της περιουσίας⁹⁹, έχει περιλάβει την επιβλητική υπόδειξη στο διατακτικό της απόφασης, γεγονός που δημιουργεί πιεστική ανάγκη (αν όχι νομική υποχρέωση) για το καταδικασθέν κράτος να συμμορφωθεί με την υπόδειξη του ΕΔΔΑ¹⁰⁰.

Σε αντίθεση με τα γενικά μέτρα, οι υποδείξεις για ατομικά μέτρα εξ ορισμού περιορίζουν ή/και εξανεμίζουν το διαθέσιμο περιθώριο εκτίμησης του καθ' ου κράτους. Όπως έχει ήδη συζητηθεί πιο πάνω, το ΕΔΔΑ έχει υποδείξει τέτοια μέτρα για να θεραπεύσει διαδικαστικά ελαττώματα επισημαίνοντας στους λόγους που δίδει ότι η επανάλληψη της διαδικασίας αποτελεί καταρχήν τη μόνη διαθέσιμη θεραπεία¹⁰¹. Θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι σε ορισμένες υποθέσεις το ΕΔΔΑ προχωρεί πέραν από τα όρια μιας σύστασης και ουσιαστικά διατάζει (μέσω του διατακτικού της απόφασης) την επανάλληψη της διαδικασίας εκεί όπου είναι δυνατό με βάση το εσωτερικό δίκαιο και την πολιτική οικονομία¹⁰². Ομοίως, οι υποδείξεις των ατομικών μέτρων που αφορούν παραβιάσεις του δικαιώματος της περιουσίας είναι πιο «εξαναγκαστικές»¹⁰³ όταν περιλαμβάνονται στο διατακτικό μέρος της απόφασης¹⁰⁴. Τέλος, σε ορισμένες αποφάσεις το ΕΔΔΑ έχει υποδείξει τόσο ατομικά όσο και γενικά μέτρα. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, τα μεν ατομικά μέτρα για να προσφέρουν θεραπεία στον προσφεύγοντα, τα δε γενικά μέτρα για να αποτρέψουν παρόμοιες παραβιάσεις για το μέλλον¹⁰⁵.

θέσει σε εφαρμογή συγκεκριμένες ρυθμίσεις στο νομικό της σύστημα προκειμένου να διασφαλίσει ότι οι πρακτικές κακομεταχείρισης κρατουμένων θα εξαλειφθούν».

98. *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, N° 50973/08, 21/12/2010.

99. *Grudic v. Serbia*, N° 31925/08, 17/04/2012.

100. Για μια πιο λεπτομερή ανάλυση της εξέλιξης της νομολογίας του ΕΔΔΑ βλέπε L.-A. SICILIANOS, “*The Involvement of the European Court of Human Rights in the Implementation of its Judgments: Recent Developments under Article 46*”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 32, Issue 3, 2014, pp. 235-262.

101. *Majadallah v. Italy*, N° 62094/00, 19/10/2006 (violation of Article 6.1 and 6.3(d); *Sejdovic v. Italy*, N° 56581/00, 01/03/2006, par. 126.

102. *Lungoci v. Romania*, N° 62710/00, 26/01/2006, par. 56 and operative part, par. 3(a).

103. E. LAMBERT-ABDELGAUWAD, “*The Execution of the Judgments of the European Court of Human Rights: Towards a No-coercive and Participatory Model of Accountability*”, *ZaōRV*, Vol. 69, 2009, pp. 471-506.

104. *Raicu v. Romania*, N° 28104/03, 19/10/2006, par. 38.

105. Βλέπε για παράδειγμα *M.D. and Others v. Malta*, N° 64791/10, 17/07/2012, paras. 89-90; *Savridin Dzshurayev v. Russia*, N° 71386/10, 25/04/2013, par. 264.

Πιο ακριβείς υποδείξεις είχαν δοθεί αρχικά στην υπόθεση *Assanidze v. Georgia*, όπου το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ είχε διατάξει για πρώτη φορά την απελευθέρωση προσφεύγοντα το συντομότερο δυνατόν, πέραν της επιδίκασης του ποσού της δίκαιης ικανοποίησης. Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι από την φύση της, η διαπιστωθείσα παραβίαση (συνεχιζόμενη στέρηση της ελευθερίας παρά την ύπαρξη δικαστικού διατάγματος για απελευθέρωση) δεν άφηνε καμία πραγματική επιλογή ως προς τα απαιτούμενα μέτρα για τη θεραπεία της, σε αντίθεση με τη συνήθη διακριτική εξουσία που ένα κράτος απολαμβάνει σε αυτά τα θέματα¹⁰⁶. Στην εντολή απελευθέρωσης του προσφεύγοντα, το ΕΔΔΑ κάνει ρητή αναφορά στο Άρθρο 46 της Σύμβασης.

Στην υπόθεση *Ilascu and others v. Moldova and Russia*, το ΕΔΔΑ διέταξε την απελευθέρωση των προσφευγόντων οι οποίοι κρατούντο αυθαίρετα και έκρινε ότι «τυχόν συνέχιση της παράνομης και αυθαίρετης κράτησης των τριών προσφευγόντων θα συνεπαγόταν αναγκαστικά τη σοβαρή παράταση της παραβίασης του Άρθρου 5 της Σύμβασης που διαπιστώθηκε από το ΕΔΔΑ και παραβίαση της υποχρέωσης των καθ' ων κρατών σύμφωνα με το Άρθρων 46.1 της Σύμβασης να συμμορφώνονται με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου»¹⁰⁷. Ακόμη, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι τα καθ' ων κράτη οφείλουν να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να θέσουν τέρμα στην αυθαίρετη κράτηση των προσφευγόντων που εξακολουθούν να κρατούνται και να διασφαλίσουν την άμεση απελευθέρωσή τους¹⁰⁸.

Συνεπώς, όπως προκύπτει από τις αποφάσεις αυτές, το ΕΔΔΑ έχει τη δυνατότητα να δίδει ακριβείς υποδείξεις ή/και διαταγές όπου το καθ' ου κράτος δεν μπορεί εύλογα να επικαλεσθεί οποιαδήποτε διακριτική εξουσία επί του θέματος. Σε ορισμένες λοιπόν υποθέσεις, η φύση της διαπιστωθείσας παραβίασης μπορεί να είναι τέτοια που να μην αφήνει πραγματική επιλογή ως προς τα απαιτούμενα μέτρα για να θεραπευθεί η παραβίαση και το ΕΔΔΑ μπορεί να αποφασίσει να υποδείξει μόνο ένα τέτοιο μέτρο¹⁰⁹.

Πιο πρόσφατα, στην υπόθεση *Del Rio Prada v. Spain*, που αφορούσε παραβιάσεις του Άρθρου 5.1 και 7 της Σύμβασης, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης τόσο στο σκεπτικό του κάτω από το Άρθρο 46 όσο και στο διατακτικό μέρος της απόφασης, συνέστησε ότι «το καθ' ου

106. *Assanidze v. Georgia*, N° 71503/01, 08/04/2004, paras. 202-204 and operative part, par. 14(a).

107. *Ilascu and others v. Moldova and Russia*, N° 48787/99, 08/07/2004, par. 490.

108. *Ilascu and others v. Moldova and Russia*, N° 48787/99, 08/07/2004, operative part, par. 22.

109. *Assanidze v. Georgia*, N° 71503/01, 08/04/2004, par. 202, *Fatullayev v. Azerbaijan*, N° 40984/07, 22/04/2010, par. 174; *Karanović v. Bosnia and Herzegovina*, N° 39462/03, 20/11/2007, par. 29; *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, N° 21722/11, 09/01/2013, par. 195.

κράτος οφείλει να διασφαλίσει ότι ο προσφεύγων θα αφεθεί ελεύθερος το συντομότερο δυνατόν»¹¹⁰. Όπως γίνεται αντιληπτό, ένα τέτοιο ατομικό μέτρο ισοδυναμεί με διαταγή του Δικαστηρίου αφού δεν αφήνει κανένα περιθώριο ελιγμών στο καθ' ου κράτος.

Πέραν από τις παραπάνω αποφάσεις του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, υπάρχει επίσης ένας αριθμός αποφάσεων Τμημάτων του ΕΔΔΑ, όπου το ΕΔΔΑ έχει υποδείξει πολύ συγκεκριμένα ατομικά μέτρα σχετικά με τις παραβιάσεις διάφορων δικαιωμάτων της Σύμβασης. Έτσι, στην υπόθεση *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, το ΕΔΔΑ έκρινε στο διατακτικό μέρος της απόφασής του, ότι το καθ' ου κράτος θα πρέπει να διασφαλίσει το συντομότερο δυνατό την αποκατάσταση του προσφεύγοντα στη θέση του δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου της χώρας¹¹¹.

Μέσα στα πλαίσια της παραβίασης του δικαιώματος της οικογενειακής ζωής που προστατεύεται από το Άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ απαίτησε από το καθ' ου κράτος «να διασφαλίσει την αποτελεσματική επαφή μεταξύ του προσφεύγοντα και της κόρης του σε ώρα που είναι συμβατή με το πρόγραμμα της δουλειάς του προσφεύγοντα και σε κατάλληλο χώρο»¹¹². Στην υπόθεση *Youth Initiative for Human Rights v. Serbia*, που αφορούσε παραβίαση του Άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ είχε προβεί σε μια συγκεκριμένη υπόδειξη η οποία περιελάμβανε και προθεσμία προς το καθ' ου κράτος «να διασφαλίσει μέσα σε τρεις μήνες από την ημερομηνία κατά την οποία η απόφαση καθίσταται οριστική [...] ότι η υπηρεσία πληροφοριών της Σερβίας θα παρέχει στον προσφεύγοντα τις πληροφορίες που είχε ζητήσει»¹¹³.

VII. Καταληκτικές παρατηρήσεις.

Ερωτηματικά για τη νομική βάση του ολοένα και πιο ενεργού ρόλου του ΕΔΔΑ (ειδικά στην περίπτωση των συγκεκριμένων επακόλουθων εντολών) έχουν εγερθεί από ακαδημαϊκούς και δικαστές, ενώ η σχετική συζήτηση βρίσκεται σε εξέλιξη. Επισημαίνεται γενικά από εκείνους που υποστηρίζουν ότι το Δικαστήριο έχει την αρμοδιότητα να υποδεικνύει μέτρα εκτέλεσης, ότι η νομική βάση για ένα τέτοιο «δικαστικό ακτιβισμό»

110. *Del Rio Prada v. Spain*, N° 42750/09 [GC], 21/10/2013, paras. 133 *et sequel* and operative part, par. 3.

111. *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, N° 21722/11, 09/01/2013, operative part, par. 9. Βλέπε επίσης *Fatullayev v. Azerbaijan*, N° 40984/07, 22/04/2010, operative part, par. 6.

112. *Gluhakovic v. Croatia*, N° 21188/09, 12/04/2011, operative part, par. 3.

113. *Youth Initiative for Human Rights v. Serbia*, N° 48135/06, 25/06/2013, operative part, par. 4.

βρίσκεται στις πρόνοιες της Σύμβασης και ιδίως στα Άρθρα 46, 19 και 32¹¹⁴. Υποστηρίζεται περαιτέρω ότι το ΕΔΔΑ δεν ενεργεί μόνο ακολουθώντας ένα πιο ενεργό ρόλο στην εκτέλεση των αποφάσεών του. Η Επιτροπή Υπουργών έχει υιοθετήσει σε αρκετές περιπτώσεις ψηφίσματα¹¹⁵ και συστάσεις σχετικά με την αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ που ξεκάθαρα έχουν σαν σκοπό να καταστήσουν ικανή την εμπλοκή του ΕΔΔΑ στη διαδικασία εκτέλεσης των αποφάσεών του.

Στην τελευταία της έκθεση, σχετικά με την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, η Επιτροπή Νομικών Θεμάτων και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης επιδοκιμάζει τον ενεργότερο ρόλο του ΕΔΔΑ στην εκτέλεση των αποφάσεών του και την «ενίσχυση της αλληλεπίδρασης» μεταξύ του ΕΔΔΑ και της Επιτροπής Υπουργών¹¹⁶. Από την άλλη πλευρά, η Διευθύνουσα Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (CDDH), παρόλο που διάκειται θετικά ως προς τον πιο ενεργό ρόλο του ΕΔΔΑ στα πλαίσια των πιλοτικών αποφάσεων, εντούτοις στην έκθεσή της περί τα τέλη του 2015, επαναλαμβάνει τη θέση της ότι το ΕΔΔΑ θα πρέπει να περιορίσει την πρακτική του, να προβαίνει σε συγκεκριμένες υποδείξεις, στην πολύ στενή κατηγορία αυτών των πολύ εξαιρετικών περιπτώσεων που «δεν αφήνουν καμία πραγματική επιλογή ως προς τα μέτρα, ειδικά τα ατομικά μέτρα, που απαιτούνται για να θεραπευθεί η παραβίαση»¹¹⁷.

Στην υπόθεση *Khodorkovskiy v. Russia*¹¹⁸, το ΕΔΔΑ απορρίπτοντας το αίτημα του προσφεύγοντα για ειδικά μέτρα για να αποτραπούν παρόμοιες μελλοντικές παραβιάσεις, επανέλαβε ότι η φύση των αποφάσεών του είναι αναγνωριστική και η υπόδειξη ειδικών μέτρων παραμένει η εξαίρεση του κανόνα. Στη συνέχεια, το ΕΔΔΑ προχωρεί να περιγράψει αυτές τις «εξαιρετικές περιπτώσεις» και τις διακρίνει από τη συγκεκριμένη υπό-

114. Η διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ αποτελεί σύμφωνα με το Άρθρο 19 ΕΣΔΑ αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ, ενώ το Άρθρο 32 της ΕΣΔΑ αναθέτει στο ΕΔΔΑ την εφαρμογή και την ερμηνεία της Σύμβασης.

115. Resolution Res(2004)3 on “judgments revealing an underlying systemic problem”, invites the Court to identify systemic problems in order to better assist the States and the CoM in the execution process”.

116. Doc. 13864, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Parliamentary Assembly, Council of Europe, Rapporteur: Mr Klaas de Vries, “Implementation of judgments of the European Court of Human Rights”, 9 September 2015, par. 40.

117. DH-GDR(2015)R9 (Addendum), Steering Committee for Human Rights (CDDH), “Draft CDDH report on the longer-term future of the system of the European Convention on Human Rights”, Strasbourg, 20 November 2015, pp. 58-59.

118. *Khodorkovskiy v. Russia*, N° 5829/04, 31/05/2011.

θεση¹¹⁹. Ωστόσο, μια προσεκτική ανάγνωση των διαφορετικών αυτών «εξαιρετικών περιπτώσεων», όπως παρατίθενται από το ΕΔΔΑ, καταδεικνύει μια αυξανόμενη ευελιξία από την πλευρά του ΕΔΔΑ προκειμένου να κρίνει ότι οι περιστάσεις μιας δεδομένης υπόθεσης επιβάλλουν την υπόδειξη ειδικών μέτρων.

Σε τέτοιες υποθέσεις το ΕΔΔΑ, αφού είναι το νομικό όργανο που έχει διαπιστώσει την παραβίαση της Σύμβασης, αναμφίβολα θα πρέπει να θεωρείται και κατάλληλο όργανο να υποδείξει και την αρμόζουσα θεραπεία της. Με την υπόδειξη συγκεκριμένων μέτρων το ΕΔΔΑ προσδίδει σαφήνεια στις αποφάσεις του, συνεισφέροντας κατά τρόπο ουσιαστικό στο έργο της Επιτροπής Υπουργών για την επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Η εξέλιξη αυτή δεν είναι άσχετη με τη διαδικασία μεταρρύθμισης του ΕΔΔΑ όπως αυτή εκτυλίσσεται μέσα από τις διακηρύξεις των *Interlaken-Izmir-Brighton-Brussels*, ένας από τους βασικούς σκοπούς των οποίων είναι η επιτάχυνση της αποτελεσματικής εφαρμογής της Σύμβασης στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών.

Η υπόδειξη ειδικών μέτρων εκτέλεσης από το ΕΔΔΑ για τα θέματα που το έχει πράξει μέχρι σήμερα (επιστροφή περιουσίας, παράνομη κράτηση, μη δίκαιη δίκη, πιλοτικές αποφάσεις και οιονεί πιλοτικές αποφάσεις) παρέχει ένα σημαντικό βαθμό σαφήνειας στις αποφάσεις του που διευκολύνει τόσο την Επιτροπή Υπουργών στην επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων όσο και το καθ' ου κράτος στη λήψη των δεόντων μέτρων για τη συμμόρφωση με τις αποφάσεις. Συνεπώς, η εν λόγω προσέγγιση ή/και πρακτική από πλευράς ΕΔΔΑ θα πρέπει να θεωρείται ως θετική εξέλιξη, αφού το ΕΔΔΑ ορθώς αποκτά ρόλο στις ενέργειες για θεραπεία της διαπιστωθείσας παραβίασης γεγονός που συνεισφέρει στις προσπάθειες των προσφευγόντων για δικαίωση ενώπιον των οργάνων του Στρασβούργου. Ταυτόχρονα, το ΕΔΔΑ ως δικαστικό όργανο είναι ασφαλώς πιο εξοπλισμένο από ένα πολιτικό όργανο όπως είναι η Επιτροπή Υπουργών να εξατομικεύσει τα ειδικά μέτρα εκτέλεσης, αφού πέραν από το πλεονέκτημα της δικαστικής εμπειρίας έχει επίσης και τη γνώση των περιστάσεων της υπόθεσης. Συνεπώς, είναι ενδεχόμενα το πιο ικανό όργανο να εξετάσει και να προσδιορίσει τη συμβατότητα των σχετικών μέτρων με τα πρότυπα της Σύμβασης.

Θα πρέπει όμως να τονισθεί ότι ο παρεμβατισμός αυτός του ΕΔΔΑ λαμβάνει χώρα μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Το ΕΔΔΑ είναι ιδιαίτερα προσεκτικό, σεβόμενο τις ευαισθησίες των κρατών μελών για ζητήματα που αφορούν την εσωτερική έννομη τάξη τους και συνεπώς παραμένει γενικά προσηλωμένο στην αρχή της επικουρικότητας. Παράλληλα, σύμφωνα με τη «διάκριση εξουσιών» που υπάρχει στο σύστημα της Σύμβασης, το κύριο βάρος για την επίβλεψη των αποφάσεων πέφτει στους ώμους της Επιτροπής

119. *Khodorkovskiy v. Russia*, N° 5829/04, 31/05/2011, par. 270.

Υπουργών που είναι επιφορτισμένη με το συγκεκριμένο ρόλο, ενώ η επιβλητική προσέγγιση του ΕΔΔΑ συμπληρώνει και σε καμία περίπτωση δεν υποκαθιστά αυτό το ρόλο¹²⁰.

Το ζήτημα της εκτέλεσης των αποφάσεων έχει παραμείνει στο επίκεντρο της συζήτησης σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις του Δικαστηρίου, γεγονός που αντανακλά τη σημασία της υιοθέτησης αποτελεσματικών στρατηγικών για την καλύτερη και πιο έγκαιρη εκτέλεση των αποφάσεων. Σαν αποτέλεσμα της ανάληψης από το ΕΔΔΑ ενός πιο ενεργού ρόλου στην εκτέλεση των αποφάσεών του, έχουν έρθει στο προσκήνιο μια σειρά από σχετικά ζητήματα όπως αυτά φαίνονται σε Συγκλίνουσες Γνώμες δικαστών του ΕΔΔΑ στα πλαίσια παραβιάσεων των δικαιωμάτων που προστατεύονται από το Άρθρο 6.1 της Σύμβασης¹²¹. Υπογραμμίζεται η ξεχωριστή σημασία της συμπερίληψης συγκεκριμένων υποδείξεων στο διατακτικό μέρος μιας απόφασης, λαμβάνοντας υπόψη το δεσμευτικό αποτέλεσμα αυτού του μέρους της απόφασης. Υποστηρίζεται ότι θα πρέπει να επιδιώκεται η εφαρμογή της αρχής της *restitutio in integrum* στις υποθέσεις που αυτή είναι δυνατή και ότι εφόσον ο σκοπός είναι να αποκατασταθεί το θύμα της παραβίασης στην *status quo ante*, η επιδίκαση χρηματικών αποζημιώσεων σύμφωνα με το Άρθρο 41 έχει επικουρικό χαρακτήρα.

Ενώπει των πιο πάνω, είναι σαφές ότι το ΕΔΔΑ έχει σταδιακά εγκαταλείψει την παραδοσιακή του στάση σχετικά με την μη εμπλοκή του στην εκτέλεση των αποφάσεών του. Πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη ειδικά όταν οι περιστάσεις της υπόθεσης επιτρέπουν την υπόδειξη ειδικών μέτρων που θα αποβλέπουν στην *restitutio in integrum* του προσφεύγοντα. Ωστόσο, το ερώτημα που παραμένει είναι μέχρι ποιο σημείο είναι αποφασισμένο το ΕΔΔΑ να προχωρήσει προς αυτή την κατεύθυνση υπό την πίεση πιθανών αντιδράσεων και υπό το πρόσχημα της εισβολής στην κρατική κυριαρχία και την ισχυριζόμενη υπονόμευση της αρχής της επικουρικότητας¹²².

Κώστας Παρασκευά

120. *Liu v. Russia* (N° 2), N° 29157/09, 26/07/2011, par. 65.

121. *Vladimir Romanov v. Russia*, N° 41461/02, 24/07/2008, Joint Concurring Opinion, judges Spielman and Malinver; *Ilatovskiy v. Russia*, N° 6945/04, 09/07/2009, Joint Concurring Opinion of judges Spielman and Malinver; *Salduz v. Turkey*, N° 36391/02, 27/11/2008, Joint Concurring Opinion Judges Rozakis, Spielman, Ziemele and Lazarova Trajkovska.

122. Βλέπε P. LEACH, “No longer offering fine mantras to a parched child? The European Court’s developing approach to remedies”, in A. FØLLESDAL/B. PETERS/G. ULFSTEIN, *Constituting Europe: the European Court of Human Rights in a national, european and global context*, Cambridge University Press, 2013, p. 160.

75

2018

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Εκ των περιεχομένων

ΙΩΑΝΝΗ ΣΑΡΜΑ, Το Ίδιον της δέουσας διαδικασίας.

ΚΩΣΤΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ, Η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΣΑΡΑΝΤΗ, Προστασία της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία.

ΒΙΡΓΙΝΙΑΣ ΜΠΑΛΑΦΟΥΤΑ, Η ελληνική μειονότητα στην Τουρκία υπό νομική
θέαση.

ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Το δικαίωμα στο πολιτιστικό περιβάλλον σε
εμπόλεμες συνθήκες.

ΚΩΣΤΑ ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Η μη έκδοση των οκτώ Τούρκων αξιωματικών από
την Ελλάδα.

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, Η επίδραση των
μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου.

ΧΑΡΑΣ ΚΑΥΚΑ, Εφαρμογή της *Charia* στους Έλληνες μουσουλμάνους.

ΧΑΡΑΣ ΚΑΥΚΑ, Οι περιπέτειες του Ελληνικού Χρυσού.

ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΡΑΡΑ, Φιλελευθερισμός και Ρομαντισμός.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

© 2018

05-17-564

ISSN: 1108-4456